

I. ARTYKUŁY

ZBIGNIEW RADWAŃSKI

ZMIANY KONSTYTUCYJNE PRL DOTYCZĄCE RODZINY

Przeprowadzone ustawą z dnia 20 II 1976 r. (Dz.U. nr 5, poz. 29) zmiany Konstytucji PRL z 1952 r. w szerokiej mierze dotyczą rodziny¹. Artykuł niniejszy zmierza do przedstawienia społecznego, a w tym i prawnego znaczenia tych zmian, rozpatrywanych z różnych punktów widzenia.

1. Pierwszą refleksję ogólnej natury można by ująć w stwierdzeniu, że społeczna doniosłość rodziny została niezwykle silnie zaakcentowana w Konstytucji, co podwyższa rangę rodziny w oficjalnie uznanym systemie preferencji dóbr wysoko cenionych w PRL. Znalazło to najpierw wyraz w art. 5 Konstytucji, który wskazuje na podstawowe funkcje PRL. Obecnie wśród nich wymieniona została także opieka nad rodziną, macierzyństwem i wychowaniem młodego pokolenia (pkt 7).

Następnie Konstytucja wskutek dokonanej nowelizacji objęła szerszy zakres zagadnień dotyczących rodziny w porównaniu z problematyką uregulowaną w dawnym jej tekście. W szczególności na uwagę zasługuje silniejsze podkreślenie waloru społecznego macierzyństwa w art. 78 ust. 3 i art. 79 ust. 1; wyrażenie obowiązku rodziców w zakresie wychowania dzieci (art. 79 ust. 2); zapewnienie przez państwo realizacji praw i obowiązków alimentacyjnych (art. 79 ust. 3); zobowiązanie państwa do poprawy sytuacji mieszkaniowej „w trosce o dobro rodziny” (art. 79 ust. 5); zapewnienie bezpłatnej pomocy lekarskiej nie tylko wszystkim ludziom pracy, ale i ich rodzinom (art. 70 ust. 2 pkt 2). Ujęcie w podstawowym akcie normatywnym tak wielu przesłanek prawidłowego funkcjonowania rodziny także podkreśla jej rangę w polskim ustroju społeczno-politycznym. A przecież są to przepisy, które tylko uzupełniają dotychczasowe i nadal utrzymane po-

¹ Zmianami tymi objęte zostały art. 3 pkt 7, 57 ust. 2, 60 ust. 2 pkt 2, 66 ust. 3; 67 i 68 dawnej treści Konstytucji. Obecnie znajdują one wyraz w art. 5 pkt 7, 67 ust. 2; 70 ust. 2 pkt 2; 78 ust. 3; 79 i 80 jednolitego tekstu Konstytucji ogłoszonego w Dz. U. z 1976 r., nr 7, poz. 36. W tekście pracy powołuję artykuły Konstytucji według numeracji ustalonej w obecnym jej brzmieniu.

stanowienia Konstytucji o równouprawnieniu kobiet (art. 78), o opiece i ochronie małżeństwa i rodziny przez PRL, o równouprawnieniu dzieci urodzonych poza małżeństwem (art. 79).

2. Społeczny walor rodziny i związanych z nią funkcji zgodnie uznają wszystkie konstytucje państw socjalistycznych². Pod tym względem Konstytucja PRL nie jest więc wyjątkiem, natomiast wyróżnia się przez to, że tak wiele miejsca poświęca sprawom rodziny, sytuując troskę o jej dobro w rzędzie najważniejszych zadań PRL i wspierając swymi postanowieniami tak szeroki zakres przedsięwzięć podejmowanych na jej rzecz.

Według tradycyjnej doktryny liberalnej problematyka rodziny nie należała do podstawowych praw i wolności obywatelskich i w związku z tym nie znajdowała miejsca w dawniejszych konstytucjach państw burżuazyjnych. Dopiero koncepcja „państwa dobrobytu” utorowała problematyce społecznej drogę do konstytucji tych państw. W kręgu tej problematyki znalazły się także sprawy rodziny. Przykładem może być Konstytucja Republiki Włoskiej (art. 29, 30, 31, 32, 37) oraz Konstytucja Republiki Federalnej Niemiec (art. 3 i 6). Należy jednak podkreślić, że proklamowane w tych konstytucjach pod niewątpliwym naciskiem ideologii socjalistycznej takie postępowe zasady, jak równość praw małżonków lub równouprawnienie dzieci urodzonych poza małżeństwem z dziećmi pochodzącymi z małżeństwa, zostają albo od razu opatrzone w samej konstytucji ograniczającymi zastrzeżeniami — jak np. w Konstytucji Republiki Włoskiej — albo prowadzą do ostrego konfliktu między normami konstytucyjnymi a całością obowiązującego prawa rodzinnego, czego przykładem może być Republika Federalna Niemiec.

Na arenie międzynarodowej prawna problematyka rodziny znalazła formalne uznanie zwłaszcza w przyjętych 16 VII 1966 r. przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych Pakcie praw obywatelskich i politycznych oraz Pakcie praw gospodarczych i kulturalnych³. Wyrażają one między innymi zasadę równości praw mężczyzn i kobiet; poszanowania wolności rodziców lub opiekunów do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z ich własnymi przekonaniem; uznawania praw mężczyzn i kobiet do zawierania małżeństw i to w sposób swobodny oraz przy zachowaniu ich równych praw; ochrony dzieci ze strony rodziny, społeczeństwa i państwa bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię,

² Por. art. 122 Konstytucji ZSRR, § 15, 16, 62 Konstytucji WRL, art. 23 i 24 Konstytucji SRR, art. 20, 24, 37, 38 Konstytucji NRD, art. 20, 26, 27 Konstytucji CzRS, art. 36-39, 43, 44, 47 Konstytucji LRB, art. 164, 188, 190, 191 Konstytucji SFRJ.

³ Por. bliżej A. Michalska, *Podstawowe prawa człowieka w systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych*, w: *Prawa i obowiązki obywatelskie w Polsce i w świecie*, Warszawa 1974, s. 405 - 426.

pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuację majątkową albo urodzenie; wreszcie zasadę ochrony macierzyństwa⁴.

Wspomniane pakt wyrażają nie tylko powszechnie aprobowane ideały ludzkości, ale niedawno uzyskały także walor prawny. Do wejścia w życie każdego z paktów wymagane bowiem było przyjęcie go przez co najmniej 35 państw. Warunek ten został spełniony z początkiem 1976 r., a PRL stoi w przededniu ich ratyfikacji. Wypływać stąd będzie obowiązek dostosowania ustawodawstwa wewnętrznego do treści paktów. Rozpatrując z tego punktu widzenia przepisy Konstytucji PRL stwierdzić należy, że nie tylko nie można dostrzec między nimi a paktami żadnej sprzeczności, ale że w szerokiej mierze Konstytucja nasza *expressis verbis* akceptuje i rozwija wyrażone w paktach zasady dotyczące rodziny. W szczególności należy podkreślić, że deklarowana w paktach wolność rodziców w zakresie religijnego wychowywania dzieci jest w pełni respektowana w Konstytucji PRL. Z jednej bowiem strony gwarantuje ona obywatelom równe prawa bez względu na wyznanie (art. 67 ust. 2 i art. 81) oraz wolność sumienia i wyznania (art. 82 ust. 1), a z drugiej strony nakłada na rodziców jedynie obowiązek wychowywania dzieci „na prawych i świadomych swych obowiązków obywateli Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej” (art. 79 ust. 2), co oczywiście nie oznacza by musiało to być wychowanie w duchu ateistycznym.

3. Na nowelę konstytucyjną należy z kolei spojrzeć pod kątem programu społeczno-gospodarczego PZPR, która jest przecież „przewodnią siłą polityczną społeczeństwa w budowie socjalizmu” (art. 3 ust. 1).

Nigdy sprawy rodziny nie były obce polityce PZPR, ale nigdy również Partia nie przywiązywała do tej kwestii takiej doniosłości i nie podejmowała tak wszechstronnie zamierzonych inicjatyw dla popierania spełnianych przez rodzinę funkcji, jak w ostatnich 6 latach. Znalazło to szczególny wyraz w uchwałach VI i VII Zjazdu PZPR. Znamienne są pod tym względem zwłaszcza uchwały VII Zjazdu z 1975 r. ponieważ z jednej strony rekapitulują one osiągnięcia polityki socjalnej od 1971 r., a z drugiej strony wytyczają program działania do 1980 r.

Zrealizowany w latach 1971 - 1975 zakres przedsięwzięć socjalnych podejmowanych na rzecz rodziny jest w istocie imponujący. Do najważniejszych należy zaliczyć: przedłużenie płatnych urlopów macierzyńskich, rozszerzenie uprawnień do płatnych zwolnień w celu opieki nad dziećmi, ustanowienie państwowego funduszu alimentacyjnego, zwiększenie dodatków rodzinnych, wzrost budownictwa mieszkaniowego, rozszerzenie bezpłatnej opieki lekarskiej dla ludności rolniczej. W sprawozdaniu z realizacji programu socjalnego Partii I sekretarz KC trafnie pod-

⁴ Art. 3, 18 ust. 4, 23, 24 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz art. 3, 7, 10, 13 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych.

kreślił, że podstawową jego cechą „stało się szersze uwzględnienie w nim problemów rodziny i potrzeb jej wszechstronnego rozwoju”⁵.

Równie istotną rolę odgrywa dobro rodziny w sformułowanym na VII Zjeździe programie działania na lata 1976-1980. W referacie Biura Politycznego PZPR znajdujemy stwierdzenie, że w „Całokształcie polityki społecznej wielką wagę przywiązujemy do umacniania rodziny, do polepszania opieki nad matką i dzieckiem, do tworzenia jak najlepszych warunków rozwoju dla dzieci i młodzieży. Odpowiada to potrzebom społecznym, wymogom rozwoju naszego narodu i powszechnym w naszym kraju oczekiwaniom”⁶. Program ten obejmuje nie tylko postulat zwiększenia produkcji dóbr, które decydują o warunkach życia rodziny, a więc przede wszystkim ilości mieszkań, ich wyposażenia⁷, wyrobów spożywczych o wysokim stopniu przetwórstwa oraz poziomu i zakresu usług ułatwiających pracę kobietom prowadzącym gospodarstwa domowe⁸, ale także przewiduje wzrost różnych świadczeń socjalnych, zwłaszcza dla rodzin mniej zarabiających i wielodzietnych⁹.

Ponadto VII Zjazd autorytatywnie uznał więzi rodzinne za immanentny składnik socjalistycznego sposobu życia, którego kształtowanie i upowszechnianie jest „pierwszoplanowym zadaniem”¹⁰. Formalnym tego wyrazem było uzupełnienie Statutu PZPR przez włączenie do niego punktu, który nakazuje członkom Partii „rzetelnie wypełniać swe obowiązki wobec rodziny, ponosić odpowiedzialność za socjalistyczne wychowanie swych dzieci”¹¹.

Na tle tych uwag można sformułować ogólną refleksję, że nowe postanowienia Konstytucji o rodzinie są głęboko osadzone w nadzwyczaj przychylnym dla spraw rodziny nurcie ideologicznym reprezentowanym przez przewodnią siłę polityczną PRL.

4. Pojawia się z kolei pytanie, czy nowela konstytucyjna wprowadziła jakieś nowe elementy do modelu polskiej rodziny socjalistycznej¹².

⁵ VII Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 8-12 grudnia 1975 r. Podstawowe materiały i dokumenty, Warszawa 1975, s. 9.

« Ibidem, s. 108 - 109.

⁷ Ibidem, s. 98, 104, 105, 157, 169, 234.

⁸ Ibidem, s. 156, 234.

⁹ Ibidem, s. 107, 108, 231, 232.

¹⁰ Ibidem, s. 122.

¹¹ Ibidem, 201.

¹² Za A. Kłoskowską, *Wzory i modele w socjologicznych badaniach rodziny*, Studia Socjologiczne 1962, nr 2, pojęcie modelu odnoszę nie do realnie obserwowanych zjawisk społecznych (określanych mianem „wzorców”), lecz do pewnych teoretycznych schematów. Przez „model polskiej rodziny socjalistycznej” w szczególności rozumiem model idealizacyjny, por. Z. Tyszka, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1974, s. 73, który formułowany jest oraz propagowany i wdrażany przez partię i państwo przy użyciu m. in. prawnych środków wyrazu i instrumentów oddziaływania społecznego.

Przede wszystkim należy wyjść z założenia, że ogólne zasady w tym względzie wspólne są ideologii wszystkich partii marksistowskich i państw socjalistycznych. Korzeniami swymi sięgają one do myśli pierwszych klasyków marksistowskich — zwłaszcza Fryderyka Engelsa. Jego praca poświęcona tej kwestii ukazuje, w jaki sposób należy stosować metodę materializmu historycznego do analizy struktury i funkcji rodziny, a jego krytyka burżuazyjnej ideologii i prawa rodzinnego w podstawowych kwestiach nie straciła dotąd aktualności. Jednakże klasycy marksizmu wychodząc właśnie z przesłanek materializmu historycznego byli nadzwyczaj powściągliwi w formułowaniu cech przyszłego dla nich modelu rodziny socjalistycznej¹³.

Znacznie bardziej już sprecyzowany model rodziny socjalistycznej wykształcił się w toku tworzenia się pierwszego państwa socjalistycznego i to pod przemożnym wpływem W. I. Lenina. W najogólniejszych rysach opiera się ona na następujących zasadach: równouprawnienia mężczyzny i kobiety, monogamii, laicyzacji, wyeksponowania więzi uczuciowych, ochrony rodziny i macierzyństwa przez państwo, zniesienia dyskryminacji dzieci pozamażeńskich, wykonywania pieczy nad dziećmi w interesie dzieci i społeczeństwa¹⁴.

Nie ulega wątpliwości, że w świetle nowych postanowień Konstytucji zasady te nadal zachowują pełną aktualność. Mają one jednak bardzo ogólną treść, pozostawiając znaczny luz dla formowania modelu rodziny socjalistycznej. W tych ramach istotnie podlegał on ewolucji od czasów powstania pierwszego państwa socjalistycznego i proces ten bynajmniej nie jest zamknięty. Rozpatrując pod takim kątem nowelę konstytucyjną można sformułować pogląd, że doprecyzowuje ona model polskiej rodziny socjalistycznej w zakresie polityki socjalnej państwa.

Po pierwsze dotyczy to **wychowania młodego pokolenia**. Konstytucja PRL w obecnym swym brzmieniu nie poprzestaje tylko na wyrażeniu obowiązków państwa w tym względzie (art. 80), ale równocześnie analogicznymi obowiązkami obciąża rodziców (art. 79 ust. 2). Wychowawcza funkcja rodziny zsynchronizowana z całym rozległym systemem państwowych instytucji wychowawczych uzyskała tym samym

¹³ Warto przypomnieć tu słowa F. Engelsa, że „przypuszczenia, które dzisiaj robić możemy co do układu stosunków płciowych po nadchodzącym zniesieniu produkcji kapitalistycznej są przeważnie natury negatywnej, ograniczają się do tego, co odpada. Ale co nowego będzie? To rozstrzygnie się wówczas, gdy wyrosnie nowe pokolenie [...] Gdy ci ludzie będą już istnieli, to diablo mało będą się oni interesowali tym, co według pojęć dzisiejszych robić powinni; stworzą oni swe własne metody postępowania i odpowiednią do nich opinię publiczną co do postępowania każdej jednostki”. *Podstawowe problemy moralności socjalistycznej. Teksty źródłowe*, Warszawa 1974, s. 313 - 314.

¹⁴ Por. J. S. Piątowski, *Lenin a zasady socjalistycznego prawa rodzinnego*, Studia Prawnicze 1971, z. 28, s. 29 i n., zwłaszcza, s. 32.

bezpośrednie i najwyższe uznanie. Takie rozumienie funkcji wychowawczej odpowiada podjętej jeszcze przed nowelizacją Konstytucji uchwale Sejmu PRL z 12 IV 1973 r. „o zadaniach narodu i państwa w wychowaniu młodzieży i jej udziale w budowie socjalistycznej Polski” (Mon. Pol. nr 18, poz. 110). Stwierdza ona m. in., że „społeczeństwo i państwo spełniają ważne funkcje opiekuńcze i wychowawcze wobec całej młodzieży, zapewniają jej wykształcenie i pracę. Nie może to jednak oznaczać osłabienia odpowiedzialności rodziców za losy własnych dzieci, za ich przygotowanie do życia. Zadaniem państwa jest udzielanie wszechstronnej pomocy rodzinie i umacnianie autorytetu rodziców w procesie wychowania dzieci i młodzieży przy równoczesnym zwiększeniu wymagań wobec rodziców i ich odpowiedzialności za wypełnianie obowiązków rodzicielskich”. W związku z tym „Istnieje potrzeba lepszego przygotowania młodzieży do życia małżeńskiego, rodzinnego i obowiązków związanych z wychowaniem dzieci”. Rodzina więc nie zastępuje państwa w sprawowaniu funkcji wychowawczej, lecz państwo pomaga w tych zadaniach rodzinie. Wynika stąd obowiązek państwa takiego kształtowania całego ustawodawstwa i polityki socjalnej, by stwarzały one najbardziej optymalne przesłanki realizacji wychowawczej funkcji rodziny. Co więcej — interpretując funkcjonalnie sens wspomnianego postanowienia Konstytucji — należy dojść do wniosku, że gdy szczególne i wyjątkowe sytuacje uniemożliwiają rodzinie wypełnianie funkcji wychowawczych, przede wszystkim preferować powinno się instytucje imitujące rodzinę (przysposobienie, rodziny zastępcze).

Po drugie na uwagę zasługuje fakt, że wyrażone w nowych przepisach konstytucyjnych rozliczne obowiązki państwa w zakresie materialnych świadczeń na rzecz rodziny, w żadnym razie nie można interpretować w tym sensie, by oznaczało to zwolnienie samych członków rodziny, a zwłaszcza rodziców od takich obowiązków. Państwo również udziela w tym względzie jedynie swej pomocy. W pełni więc aktualne pozostają ekonomiczne funkcje rodziny wyrażające się m. in. w staraniach wszystkich jej członków o zaspokajanie potrzeb materialnych rodziny, oczywiście przy uwzględnieniu pełnionych przez nich także innych funkcji rodzinnych, w tym zwłaszcza wychowawczych. Świadczy o tym przede wszystkim wyrażona w art. 79 ust. 3 Konstytucji norma, w myśl której PRL zapewnia realizację praw i obowiązków alimentacyjnych. Należy rozumieć ją nie tylko w tym sensie, że państwo obowiązane jest podjąć stosowne działania, aby osoby uprawnione istotnie otrzymywały należne im świadczenia alimentacyjne, ale również jako konstytucyjne potwierdzenie zasady, że na członkach rodziny ciąży obowiązek alimentacji i że nie chodzi bynajmniej o przerzucenie go na barki państwa. Także w art. 79 ust. 5 Konstytucji, w którym wskazane są zadania państwa w dziedzinie mieszkaniowej, zaakcentowano wyraźnie, że

dążenie państwa do poprawy sytuacji mieszkaniowej rodzin realizowane jest „przy współdziałaniu obywateli”.

Tym samym dotknęliśmy trzeciego, znamiennego elementu wyrażonego w noweli konstytucyjnej. Polega on na związaniu programu poprawy sytuacji mieszkaniowej z dobrem rodziny. Jeżeli więc „w trosce o dobro rodziny” PRL dąży do poprawy sytuacji mieszkaniowej (art. 79 ust. 5), to wynika stąd obowiązek preferowania takiego budownictwa mieszkaniowego i kształtowania takiego systemu repartycji i zarządu oraz utrzymania mieszkań, które by w optymalny sposób uwzględniały interesy mieszkaniowe rodziny. Mieszkanie stanowi bowiem elementarną „przestrzenną ramę”, w której rozwija się życie rodzinne i realizują najważniejsze funkcje rodziny. Należy więc budować mieszkania przystosowane do spełniania tych funkcji, a w systemie repartycji mieszkań interesy rodziny powinny być rozpatrywane łącznie ze względami produkcyjnymi czy innego rodzaju.

Na uwagę zasługuje wreszcie czwarta cecha rozpatrywanej noweli konstytucyjnej. Wyraża się ona w silnym zaakcentowaniu społecznego waloru macierzyństwa (art. 5 ust. 7, 78 ust. 3, 79 ust. 1). Jeżeli ponadto uwzględni się, że nadal pozostał w mocy dawny przepis Konstytucji, według którego „rodziny o licznych potomstwie państwo otacza szczególną troską” (art. 79 ust. 1 zd. 2), to trzeba dojść do wniosku, że prokreacyjna funkcja rodziny doznała znacznego wsparcia w Konstytucji i każe przyjąć orientację pronatalistyczną w polityce społecznej.

5. Można wreszcie rozpatrywać interesujące nas zmiany z punktu widzenia ustawodawstwa niższego rzędu oraz polityki stosowania prawa¹⁵. Rozpoczynając te uwagi od zagadnienia ochrony macierzyństwa i wychowania dzieci w rodzinie należy podkreślić, że w ostatnich latach ustawodawstwo polskie, a zwłaszcza kodeks pracy z 1974 r. łącznie, z ustawą z 17 XII 1974 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (Dz. U. z 1975 r., nr 34, poz. 188) — osiągnęło w tej dziedzinie istotny postęp. Znalazło to wyraz nie tylko w poszerzeniu już istniejących w tej mierze uprawnień pracowniczych. Ponadto zwrócić należy uwagę na nowe instytucje wspomagające realizację wspomnianych celów społecznych. Mam tu w szczególności na myśli otwarcie szerokich możliwości zatrudnienia kobiet w niepełnym wymiarze czasu oraz uregulowanie w k.p. prawa matek do uzyskiwania bezpłatnego urlopu na opiekę nad małym dzieckiem. Znamienne jest także, że k.p. popierając funkcję wychowawczą rodziny rozciągnął uprawnienia matek pracujących na osoby, które przyjęły cudze dzieci na wychowanie, a praktyka niektóre uprawnienia przewidziane w ramach urlopu macierzyńskiego przyznaje także ojcu dziecka, jeżeli matka jego zmarła po po-

¹⁵ Por uchwałę nr 63 HM z 2 IV 1971 (Mon. Pol. nr 23, poz. 151).

rodzie. Równocześnie matki, które nie wychowują swoich dzieci, korzystają z ograniczonych uprawnień w zakresie urlopu macierzyńskiego¹⁶. W parze z tymi koncepcjami idzie uchwała RM z 10 V 1974 r. (Mon. Poi. nr 22, poz. 1279), która w istotny sposób rozszerzyła zakres świadczonej przez państwo pomocy materialnej dla dzieci i młodzieży w rodzinach zastępczych. Ta ostatnia forma wychowania dzieci szerzej uwzględniona została ponadto w znowelizowanych w 1974 r. przepisach k.r. i o. (art. 109-113). Nowela ta zreformowała także instytucję przysposobienia, dążąc do bliższego związania przysposobionego dziecka z przysposabiającym (art. 124, 124¹, 125¹ k.r. i o.). Ważnym krokiem naprzód w zakresie ochrony zdrowia matki i dziecka było rozszerzenie systemu bezpłatnej opieki lekarskiej na ludność wiejską¹⁷.

Z kolei konstytucyjne postanowienia dotyczące realizacji praw i obowiązków alimentacyjnych znalazły rozwinięcie w specjalnej ustawie o funduszu alimentacyjnym (ustawa z 18 VII 1974, Dz. U. nr 27, poz. 157). Państwo gwarantuje w niej uprawnionym członkom rodziny uzyskiwanie określonych sum pieniężnych na utrzymanie, przejmując na siebie ryzyko ich nieściągalności od dłużnika. Instytucja ta ma największą doniosłość dla samotnych matek w istotny sposób przyczyniając się do poprawy ich sytuacji życiowej. Ułatwieniu dochodzenia świadczeń alimentacyjnych w szerokim tego słowa znaczeniu służyła także nowelizacja art. 28 k.r. i o.

Dążenie PRL do poprawy sytuacji mieszkaniowej w trosce o dobro rodziny znalazło potwierdzenie przede wszystkim w realizowanym z powodzeniem programie budownictwa mieszkaniowego. Ponadto jednakże zwrócić należy uwagę na przepisy nowego prawa lokalowego z 1974 r. (por. zwłaszcza art. 9) oraz znowelizowany w 1975 r. art. 58 k.r. i o., a także na wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej uchwalone 30 XI 1974 r.¹⁸, które umacniają zasadę rodzinnego przeznaczenia mieszkania, a w szczególności chronią interesy mieszkaniowe dzieci.

Inne z kolei reformy k.r. i o. przeprowadzone w 1975 r. miały na względzie pełniejszą realizację konstytucyjnej zasady równości płci. Temu celowi służyły zwłaszcza przepisy zrównujące prawa mężczyzn z prawami kobiet w zakresie ustalania nazwisk małżonków i ich dzieci (art. 8 i 25 k.r. i o.).

Doniosłość noweli konstytucyjnej nie polega jednakże tylko na zarejestrowaniu tego, co zostało dokonane, a już teraz stanowi ona cenną dyrektywę interpretacyjną przy stosowaniu obowiązującego prawa. Ponadto wytycza kierunki dalszego rozwoju ustawodawstwa oraz całej po-

¹⁶ Całość tej problematyki omawia T. Radziński, *Uprawnienia pracującej matki*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1976.

¹⁷ Por. rozp. Ministra Zdrowia z 14 XII 1971 r. (Dz. U. nr 37, poz. 345).

¹⁸ OSN 1975, poz. 37.

lityki społecznej państwa. W szczególności stwarza ona dogodną podstawę do rozwiązania wielkich problemów społecznych, jak: dalsze doskonalenie systemu wychowania młodego pokolenia, wzmocnienie i zsynchronizowanie pronatalistycznej polityki społecznej, usunięcia kolizji między rolą matki i żony z jednej strony a rolą pracownicy w zakładzie pracy z drugiej strony.

LES MODIFICATIONS DE LA CONSTITUTION DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE POLOGNE CONCERNANT LA FAMILLE

R é s u m é

Introduites par la loi du 10 mars 1976 (J. de L. nr 5, pos. 29) les modifications de la Constitution de la République Populaire de Pologne de 1952 dans une grande mesure concernent la famille. Le but de l'article est de présenter l'acception sociale et aussi juridique de ces modifications considérées de suivants points de vue: officiellement accepté système de préférences des biens hautement évalués en R.P.P., juridique — comparatif du programme socio-politique du Parti Ouvrier Unifié Polonais, en tant que la force dominante politique de la société en construction du socialisme; du modèle juridique de la famille socialiste polonaise; de la législation d'un rang inférieur et de la politique de l'application du droit. Dans tous ces domaines s'expriment les nouvelles modifications de la Constitution, que Fauteur estime d'être profitables pour normaliser et développer la famille dans la société socialiste.